

няў вымушала аўтара карыстацца ў ходзе даследавання рознымі метадамі: індуктыўным — ісці ад прыватных фактаў да абагульнення і дэдуктыўным — раскрываць сутнасць асобных моўных з'яў і змен на аснове апошніх дасягненняў лінгвістычнай навукі і ўліку канкрэтных культурна-гістарычных умоў фарміравання беларускай літаратурнай мовы. На працягу ўсёй работы інтэрпрэтацыя беларускага моўнага матэрыялу суправаджаецца супастаўленнем яго з адпаведнымі фактамі суседніх славянскіх моў — рускай, украінскай, польскай. У радзе выпадкаў гэтыя метады дапаўняюцца элементамі колькаснага аналізу і экскурсамі ў гісторыю некаторых слоў і цэлых груп слоў. Такі падыход да аналізу моўных фактаў поўнасю сябе апраўдаў і забяспечыў асаблівую пераканальнасць для ўсіх аўтарскіх вывадаў і заключэнняў.

Развіццё лексічнай сістэмы выяўляецца ў папаўненні яе новымі словамі, выпадзенні слоў устарэлых, у зменах семантычнага аб'ёму і стылістычнай афарэмацыі даўноўжывальных намінацыйных адзінак. Самым вызначальным з гэтых працэсаў з'яўляецца першы, таму ў манаграфіі яму і ўдзяляецца найбольшая ўвага, а іншыя разглядаюцца «галоўным чынам у сувязі з апісаннем перабудовы ўнутры сінанімічных радоў» (с. 8).

Асноўная частка манаграфіі прысвечана даследаванню крыніц і шляхоў узбагачэння беларускай літаратурнай лексікі новымі словамі. На багатым фактычным матэрыяле, выбраным аўтарам з самых разнастайных друкаваных крыніц (газет, часопісаў, твораў мастацкай, навуковай і публіцыстычнай літаратуры, слоўнікаў — звыш 25 тысяч лексічных адзінак), паказваецца, што інтэнсіўнае папаўненне лексічнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы неабходнымі намінацыйнымі сродкамі ў савецкі перыяд адбывалася за кошт далейшага асваення слоўных багаццяў народных гаворак, утварэння новых слоў на базе ўласнага моўнага матэрыялу, ажыўлення лексікі старабеларускай мовы і запозычвання слоў з іншых моў. Кожнай з гэтых крыніц прысвечан асобны раздзел.

У заключнай частцы манаграфіі робіцца абагульненне вынікаў даследавання.

Адметнай асаблівасцю развіцця слоўнікавага складу беларускай літаратурнай мовы ў савецкі перыяд, адзначае аўтар, была паскоранасць. Неабходнасць у парушэнні натуральнага, эвалюцыйнага ходу развіцця выклікалася складаным узаемадзеяннем сацыяльных і ўнутрымоўных фактараў — супярэчнасцю паміж абмежаванымі рэальнымі магчымасцямі лексікі, набытымі ў дарэвалюцыйны час, і раптоўным павелічэннем патрэбнасцей у намінацыі пасля абвяшчэння Беларусі суверэннай савецкай сацыялістычнай рэспублікай. Стаўшы афіцыйнай, беларуская літаратурная мова павінна была адразу ж, у спешным парадку адлюстраваць усе здабыткі агульначалавечай культуры, знайсці сродкі для слоўнага выражэння ўсіх ідэй, з'яў і паняццяў,

якія ў іншыя мовы пранікалі паступова, на працягу цэлых стагоддзяў.

Валікія патрэбы ў намінацыйных сродках задавальняліся ўсімі магчымымі спосабамі і з самых разнастайных крыніц. Хоць у дарэвалюцыйны час беларуская літаратурная мова вырастала непа-срэдна з народных гаворак і ў значнай меры асвоіла іх лексічныя багацці, аднак народныя гаворкі і пасля рэвалюцыі заставаліся не толькі «галоўным «пастаўшчыком» гатовых намінацыйных адзінак, але і асновай для словаўтваральных і семантычных неалагізмаў, базай для працоўкі нацыянальнай навуковай тэрміналогіі.

Узбагачэнне слоўнікавага складу адбывалася і за кошт лексічных сродкаў суседніх моў, з якімі кантактавала беларуская мова, перш за ўсё мовы рускай. Вынікам гэтых кантактаў з'явіліся уласна беларускія словаўтваральныя неалагізмы, стымуляваныя іншамоўнымі ўзорамі, словы-калькі, паўкалькі, непасрэдна запазычаны і апісальны пераклад, акрэсліліся тэндэнцыі да тэрміналагізацыі, інтэрналізацыі, універбачыі беларускай літаратурнай лексікі і інш.

Адлюстраваны ўсе вялікія зрухі, што адбыліся ў нашай краіне ў ходзе сацыялістычнага будаўніцтва, лексіка беларускай літаратурнай мовы змянілася не толькі ў колькасных, але і ў якасных адносінах. Знік былы сінкратызм яе слоўнікавага складу, выразна акрэсліліся пласты кніжнай, нейтральнай і размоўнай лексікі, аформіліся ў асноўных рысах тэрміналагічныя падсістэмы. А ўсё гэта з'яўляецца сведчаннем таго, што беларуская мова ператварылася ў высокаразвітую многафункцыянальную літаратурную мову сацыялістычнай нацыі, здольную паспяхова абслугоўваць патрэбы моўнай практыкі ва ўсіх сферах дзейнасці грамадства.

Манаграфія А. Я. Баханькова «Развіццё лексікі беларускай літаратурнай мовы ў савецкі перыяд. Сацыялінгвістычны нарыс» — значны навуковы ўклад у беларускае мовазнаўства. Яна прыцягне ўвагу філолагаў, гісторыкаў, выкладчыкаў і студэнтаў ВНУ, пісьменнікаў, журналістаў, рэдактараў выдавецтваў і ўсіх тых, хто мае справу са словам.

І. К. Германовіч

A. V a n a g a s. Lietuviu hidronimu etimologinis zodynas.— Vilnius: Mintis, 1981.— 408 s.

Этимологический словарь литовских гидронимов А. Ванаса — вторая крупная монографическая работа литовского ученого (первая вышла в 1970 году в этом же издательстве и была посвящена словообразованию литовских гидронимов). В новом исследовании широко использованы солидные ономастические фонды Литвы, богатейшие топонимические материалы по территории Латвии, топонимы Эстонии. Привлекаются для сопоставления также географические названия Белоруссии и других славянских территорий. В словаре творчески использованы результаты исследования

топонимии крупнейшими учеными прошлого, а также достижения современной ономастической науки.

Этимологический словарь литовских гидронимов — большое подспорье ученым нашей республики в деле изучения топонимии Белоруссии. Здесь они найдут ценный и очень нужный им материал для этнической и семантико-этимологической интерпретации многих территориально белорусских названий. Для иллюстрации этой мысли приведем из словаря А. Ванагаса несколько десятков гидронимов, с которыми могут быть сопоставлены созвучные территориально белорусские топонимы бассейна Западной Двины. Насколько нам известно, эти белорусские названия еще не сопоставлялись с балтийскими, хотя славянские этимологические также не имели, поскольку и для этого не было достаточных оснований. Часть из них публикуется впервые (они записаны нами при полевом обследовании бассейна и приводятся здесь в белорусской графической форме с ударением). Сопоставим эти белорусские и литовские топонимы: Dėmė, Dėmenas —

Дэмяніцкая рака, р. Дэмянец; Gailešis, Gailešius — д. Гайлэшы / Гальёшы / Галёшы, д. Галыш; Kair-upis, Kairiai —

д. Койры; Karnavė, Karnavas — р. и уроч. Карнавітка; Pravaraitis, латыш.

Pravargas — р. Проварище; Putr-a-ravis,

Putrinka — Путровский ручей; Ramis,

Rame, латыш. Ramas ežers — Рамсай ручей; Ratà, Rat-upis, латыш. Ratelis —

Ратвин / Рацвин; Repės Dauba, Repė — Рэпішча; Samanė, Samanis, Samaninė — оз. Самані́, оз. Сомино / Саминское, р. Сомніца, р. Самініца / Саминица / Соминка / Саминка; здесь же, на основании данных словаря А. Ванагаса, следует назвать родственные формам типа

Samanė ятвяжские варианты названия озера: Sumowo / Somonis / Samle / Samel, с которыми могут быть сопоставлены западновинские топонимы — р. Самлі́ца, д. Сомля, оз. Сомля / Сомельское и др. Сравните также литовские гидронимы типа Skraud-urys, Skraudė gelmė — и название белорусской деревни Скра́далі, литовские гидронимические формы

Stervas / Servas, Stervelis — и варианты названия западновинской реки Сёрві́н-

ка / Śzierwica (в польской графике) / Свиервица. А. Ванагас считает литовские формы типа Stervas / Servas родственными гидронимам типа Sārv, Sārīa, возводя их к древнему индоевропейскому корню *ser-, *sog- со значением «течь» (ср. здесь западновинские гидронимиче-

ские варианты Сария / Сирья / Сырья / Сырьянка / Сарьянка); в связи с этим в данную группу топонимов, видимо, можно включить и такие белорусские названия, как р. Сярня́ (это название носят три реки, у одной из них есть вариант Сёрна), д. Сарулі́, гидронимические варианты Серокоротенка / Серокоротня / Серокоротнянка / Серокотенка (по первой части названия). Очень созвучны и такие литовские и белорусские топонимы, как Satà, Sate, Sat-upis — руч. и

д. Шатуха; Savienė — р. Шевенка / Шэвінка, р. Шевянка, оз. и имен. Шевино, оз. Шевино / Шевено, фолькл. Шевеньков,

д. Зашевенье; Siurà, Surelis — уроч. и

р. Шўрыца; Tause, Tausele, Tausinė — р. Цяўшя́ / Цишя́ / Чаушца́ / Чавша́ / Чавшинка; Sysà, Sysalė — р. Шиша. В западновинских названиях Тарпская

рака, д. Tarpà можно предположить фонетическую переделку славянами балтийской топонимической формы типа литовского гидронима Tarpūpis (из tarpūpis

«междуречье», где tarp «между», ūgė «река»); ср. Tarpūzerės upelis из tarpūzerė «пространство между озерами».

В этимологическом словаре литовских гидронимов А. Ванагаса белорусские топонимисты могут найти много интересного и нужного для выяснения ряда других территориально белорусских топонимов, составить на его основе представление о семантических принципах номинации балтийских географических названий.

Е. М. Катонova

А. П. Евдошенко. Проблемы структуры языка.— Кишинев: Карта молдавскэ, 1967.— 220 с.; ён жа. Сопоставительная фонология и морфология молдавского и русского языков.— Кишинев: Штинца, 1977.— 208 с.; ён жа. Сопоставительный синтаксис разнотипных языков.— Кишинев: Штинца, 1981.— 152 с.

Рэцэнзуюцца працы з'яўляюцца, па сутнасці, трыма часткамі адзінага даследавання, галоўная мэта якога — пошук адказаў на спрэчныя пытанні фаналогіі і граматыкі як тэарэтычных дысцыплін. Найбольш плённым, на думку аўтара, такі пошук можна быць на шляху супастаўляльнага даследавання моў. Перад намі вынік шматгадовых пошукаў — канцэпцыя моўнай структуры ў яе прылажэнні пераважна да малдаўскай і рускай моў. (У гэтым рэцэнзіі ўжываюцца тры абрэвіятуры для абазначэння кніг А. П. Яўдошанкі (у тым парадку, які яны пададзены ў загаловку): ПСЯ, СФМ, СС). Значную ўвагу вучоны аддае распрацоўцы метамавы лінгвістычных даследаванняў, справядліва сцвярджаючы,